

De vanzelfsprekendheden van de negentiende eeuw

HENK TE VELDE

De vanzelfsprekende stijl. Nieuwe visies op de negentiende eeuw was de titel van het symposium dat de Werkgroep 19e eeuw op 15 november organiseerde in de Doelenzaal van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam. Deze aflevering van *De Negentiende Eeuw* bevat de artikelen die voortvloeien uit het symposium. Ze behandelen elementen uit de negentiende-eeuwse cultuur en maatschappij die voor de tijdgenoot vanzelf spraken, maar die de negentiende eeuw juist tot een andere wereld maken dan de onze. Blaas bespreekt de termen waarin de Europese negentiende eeuw zichzelf typeerde: de eeuw van de burgerij en een overgangstijd vol onzekerheid. In zijn essay passeren ook recente interpretaties van de negentiende eeuw de revue. De Vries toont een aspect van de onzekerheid van de Nederlandse burgerij. Gaandeweg de negentiende eeuw begon de burgerij zich steeds meer druk te maken over het standonderscheid, waarschijnlijk een teken dat dit onderscheid geleidelijk juist *minder* vanzelfsprekend werd.

Zonder de vanzelfsprekende en tijdgebonden omgeving is de negentiende-eeuwse literatuur niet te begrijpen, laat Mathijsen zien in een overzicht van wat bekend is over lezers, uitgevers, literatuuropvatting en literatuurbeschouwing. Becker betoogt, dat naast het academisme in de kunst ook het negentiende-eeuwse eclecticisme met zijn stijlcombinaties en menging van *high art* en *low art* gewaardeerd moet worden. Aerts schrijft over negentiende-eeuwse intellectuele cultuur. Het is niet toevallig dat de term 'intellectueel' pas omstreeks 1900 opgang maakte. Zeker in Nederland waren de beoefenaren van intellectuele genres tot die tijd organisch opgenomen in de kleinschalige wereld van de burgerij die aan intellectuelen *avant la lettre* een belangrijke positie kon bieden, maar dan wel binnen de codes van de tijd. Die codes kunnen worden opgevat als louter benepenheid en beperking, en lange tijd is de negentiende eeuw ook beoordeeld (en veroordeeld) met twintigste-eeuwse criteria. Er bestond in de beeldvorming een zekere consensus: de negentiende eeuw was de eeuw waarvan we ons in cultureel, sociaal en politiek opzicht bevrijd hadden, een gemankeerde twintigste eeuw of een muf voorportaal daarvan. In zijn slotbeschouwing schetst Tollebeek de verschuiving in de beeldvorming. In alle (sub)discipli-

nes proberen de onderzoekers nu vooral de eigenheid van de negentiende eeuw te herkennen. Dat gaat in alle gevallen samen met een grote aandacht voor context, omgeving en infrastructuur en voor codes of gebruiken. Het gaat minder om literatuurgeschiedenis, intellectuele geschiedenis of politieke geschiedenis in strikte zin en meer om de *context* waarin literatuur, ideeën en politiek ontstonden, om de toenmalige *opvatting* van wat kunst, literatuur en politiek eigenlijk waren en om de *codes* die daar heersten. Zo moet ook het woord *stijl* in de titel van het symposium begrepen worden. Dat betreft niet de opeenvolgende stijlen uit de literatuur- of kunstgeschiedenis, maar de eigen aard van de negentiende eeuw die voor de tijdgenoot grotendeels onzichtbaar bleef omdat hij vanzelf sprak, en die wij ontdekken door de vanzelfsprekendheden zichtbaar te maken. Zo beschouwd vertoont een groot deel van de negentiende eeuw volgens het huidige onderzoek meer overeenkomst met de geherwaardeerde achttiende dan met de ‘moderne’ twintigste. Dat wijst er overigens ook op hoe ingewikkeld het is – en hoe betwistbaar het tenslotte blijft – om een eeuw zinvol als een geheel te typeren.

Ongeveer tien jaar geleden maakte de Werkgroep 19e eeuw ook een balans op van de studie van de negentiende eeuw. Dat ging toen in overzichten per discipline of deeldiscipline. Een nieuw beeld van de negentiende eeuw begon zich af te tekenen. Zonneveld constateerde een ‘toenemende belangstelling voor de communicatieve kanten’ waarmee hij voornamelijk op de culturele infrastructuur duidde.¹ Het bleef toen nog bij inventarisaties en voorzichtige verkenningen. Tien jaar later kunnen we constateren, dat de toen waargenomen tendens zich heeft doorgezet. Bovendien zijn de disciplines die zich bezighouden met de negentiende eeuw elkaar meer genaderd: de kunst- en vooral de literatuurgeschiedenis zijn ‘gehistoriseerd’, de sociale en politieke geschiedenis ‘geculturiseerd’. Mathijssens bijdrage aan dit nummer is een voorbeeld van de recente meer historisch en minder esthetisch gerichte beschouwingen over de negentiende-eeuwse literatuur. De Vries’ artikel toont hoe de sociale geschiedenis langzamerhand minder met economische en kwantitatieve en meer met culturele en kwalitatieve gegevens werkt; ook in de politieke geschiedenis ontstaat naast de institutionele benadering ruimte voor een meer ‘culturele’ benadering die politiek opvat als een praktijk met eigen regels en gebruiken en aandacht heeft voor de typisch negentiende-eeuwse context en ‘stijl’ ervan.

Het nieuwe beeld roept ook nieuwe problemen op. Een daarvan is de ‘burgerij’ die in een aantal van de bijdragen opduikt. De Nederlandse burgerij is een enigmatische verschijning: ze kan worden opgevat als drager van ‘modernisering’, maar ook als belichaming van al het vanzelfsprekende en dus juist traditionele dat de negentiende eeuw kenmerkt. Ook voor andere landen is het moeilijk precies uit te maken waarover men het heeft als er sprake is van ‘de burgerij’, maar daar is er tenminste vaak nog een wel te onderscheiden adels- en arbeiderscultuur naast de burgerlijke cultuur. Bovendien is met name in Duitsland de laatste tijd veel onderzoek

gedaan naar burgerij en burgerlijke cultuur.² In Nederland zijn er nog maar enkele signalen van nieuw onderzoek, terwijl de zaak er nog gecompliceerd wordt door aloude beschouwingen als die van Huizinga waarin de Nederlandse cultuur als geheel – niet alleen een bepaalde sociale groep of een bepaalde periode – voor burgerlijk doorgaat. In het onderzoek is de burgerij of de burgerlijke cultuur zeker voorlopig dus meer een vraag dan een antwoord – maar onderzoek bloeit door vragen.

Bij nader toezien ademt de Nederlandse negentiende eeuw ongetwijfeld meer de geest van de traditionele stadsburger dan die van de moderne bourgeois. Ook in dit opzicht lijkt de negentiende eeuw voltooid verleden tijd. Betekent dit dat de afstand tot die eeuw onoverbrugbaar is geworden? Het is de vraag. Er zijn aanwijzingen dat de afstand ook een nieuwe waardering van tenminste aspecten van de negentiende eeuw mogelijk maakt. Nu in de politiek de partijen minder domineren dan tot voor kort, kunnen sommige elementen uit de meer aan de individuele vertegenwoordiger gebonden politiek van voor 1870 – zoals het debat – weer op sympathie rekenen. Nu het postmodernisme het eclecticisme heeft gerehabiliteerd, kan getuige de bijdrage van Becker ook de waardering voor bepaalde elementen uit de negentiende-eeuwse kunstgeschiedenis weer toenemen. De negentiende eeuw is definitief geschiedenis geworden, maar daardoor behoeft ze niet verder van ons af te raken.

Noten

- 1 Peter van Zonneveld, 'Tien jaar studie van de negentiende eeuw', *De Negentiende Eeuw* 11 (1987) 54.
- 2 Een overzicht (ook van de moeilijkheden) in Jonathan Sperber, 'Bürger, Bürgertum and Bürgerlichkeit, bürgerliche Gesellschaft: (upper) middle class and its sociocultural world', *Journal of Modern History* 69 (1997) 271-297.